

תיאולוגיה ומדע בדיוני

בפרשיות שלפנינו מוצגת דמותו של הא-להים כפי שהמקרא רוצה להנחיל לנו. דמות זאת הייתה אחד ממוקדי המחלוקת העיקריים בין אמונת הייחוד לבין האלילות. הוגים שונים אמרו, ואין אני יודע להצביע על הראשון בהם, שעובדי האלילים הכירו את דמויותיהם הגופניות של אלים, דמויות שבאו לידי ביטוי בפסלים ובצלמים, אך לא השיגו את דרכיהם. א-להי המקרא אינו ניתן לתיאור גשמי אך דרכיו, רצונו, אהבתו ואף לפעמים "שנאתו" ברורים למאמינים: "כִּי אֶנִּי ה' אֶהֱבֶה מְשֻׁפָּט שֵׁנָא גָזַל בְּעוֹלָה" (ישעיה סא, ח).

למאבק על הדמויות יש משמעות פילוסופית ותיאולוגית. ואכן, גם דורנו הספקני ממשיך לשרטט דמויות מעין אלה באפיקים שונים, במפורש או במובלע. על אחד האפיקים האלה רוצה אני לעמוד כאן, תוך התייחסות לכמה מיצירות המדע הבדיוני, ובעיקר להשתקפותם בעיבודים הקולנועיים שלהן. מקווה אני לשכנע אתכם שבשרטוטיהם חוזרם הם לכמה אלטרנטיבות דתיות קלאסיות.

לכאורה המוטיב השליט במדע הבדיוני קשור להתפתחות הטכנולוגיה, שהייתה ליורשת התיאולוגיה, כאילו המחשב המושלם הופך להיות אל, ומדפיס זאת כדי שגם אנו נדע. במעין ריאקציה לכיוון זה, ביצירות שונות, הפכה האקולוגיה לבסיס חדש לתיאולוגיה. הדוגמה האחרונה מצויה בסרט 'אֶוֹטָאר'. האל או האלים שוכנים בטבע ומהווים בעצם חלק ממנו. בני אנוש המסוגלים להתחבר לטבע, זוכים לנחול כוחות מאגיים. לכאורה מתקרבים אנו לפאנתאיזם של שפינוזה, אך בעצם אנו מושרשים בקרקע אלילית. המדע הבדיוני הפך פנטזיה. גוון אחר של כיוון זה מצוי ב'מלחמת הכוכבים' של ג'ורג' לוקאס, שם מדובר על ה'כוח'. הא-ל הוא כאילו שדה כוחות לא רחוק מהשדות אלקטרומגנטיים וכדו'. אנו מתקרבים אל דתות המזרח, אולם, וודאי כדי לאפשר פיתוח העלילה הוכנס כאן מרכיב דואליסטי, כאילו של זורואסטר הפרסי. ל'כוח' יש 'הצד האפל', צד רע, וגם אליו ניתן להתחבר כדי לזכות בעוצמה.

ב"אודיסיאה בחלל" של ארתור ס. קלארק על חלקיה משורטט כיוון אחר, בו האנתרופולוגיה הופכת תיאולוגיה. ההתפתחות הכמעט ניסית של האנושות, מובלת על ידי תופעות מסתוריות הבאות ממקור על-אנושי. אך כשאנו חושפים מקור זה (הדבר לא פשוט), אנו מגלים ישויות אנושיות מתקדמות יותר מאתנו, ואולי ישויות חדשות בעלות כוחות על-טבעיים המתקבלות על ידי איחודם של בני אדם לישות מסתורית חדשה. אני תמה, ישויות אנושיות ללא דילמות וללא בעיות פסיכולוגיות או מוסריות, ללא יצר הרע! גם לאלילי

המיתולוגיה היוונית הייתה דמות אנוש, שהייתה השלכה מובלטת של המציאות אנושית. זאת הסיבה שפרויד יכול היה להפוך אותם למודלים לתסביכים האנושיים.

אמנם כן, יש סרטים אחרים המציירים את האל בסיטואציות מסוימות בצורה שניתן לקרוא אותה "פרסונלית", אך הן פרסונליות מדי, ואגב המנהג היום הוא לציירם בדמות שחור או/ו אישה. רפרזנטציות אלו יונקות ללא ספק מהמסורת האומנותית הנוצרית שלא נמנעה מלצייר את האל ובנתה עולם של צלמים ואייקונים. למרות החזונות ותיאורי ההאנשה יש למקרא עולם מושגים אחר, אך על כך בהזדמנות אחרת. בינתיים השוו נא דמויות אלו אם שרטוטי התגלות הקב"ה בסרט הקלאסי של ססיל ב. דה מיל משנת 1956, 'עשרת הדברות'.

ולמרות כל זאת, האם יש משהו באותם עולמות מדע-בדיוניים שיכול לרמוז לעמדות היהודיות. אוכל לענות בהתייחסות לתמונה אחת, המלמדת אותנו כאילו בדרך אגב על עמדת המקרא, תמונה מהסרט 'טרון', משנת 1982. סרט זה היווה כשלון קופתי אולי בגלל שהקדים את זמנו. הוא פרץ דרך בגרפיקה הממוחשבת והשפיע על היצירות הקולנועיות הבאות, ובייחוד על סרטי 'מטריקס'. העלילה מתרחשת בתוך המחשב כשכל היסודות בתוכו מקבלים חיים עצמאיים, ומצוירים בדמות צלמיות אנושיות הפועלות בעולם הווירטואלי של המחשב. והנה מופיעה ביניהן דמות אחת, שה"שומרים" מגדירים כזרה ומסוכנת ומקבשים להשמדה. דמות זאת טוענת שהיא נשלחה על ידי ה"מפעיל". לשמע מילה זאת מגיבות צלמיות המחשב באירוניה ובבוז. עדיין יש מאמינים במפעיל מסתורי המצוי מעבר לקוסמוס הווירטואלי, שהוא בעצם העולם הריאלי היחידי הקיים? העלילה הנפרשת בהמשך לא מעניינת אותנו כאן. התיאולוגיה של הצלמיות ברורה, היא בנויה על יסוד האימננטיות, על אמונה בעולם סגור ללא חלונות. 'בראשית ברא' פירושו שהקב"ה ברא את העולם כאילו מנקודה שהיא מחוצה לו, בלשון פילוסופית זאת הטרנסצנדנציה, בלשון מקראית זאת הקדושה. ויחד עם זאת 'כבודו מלא עולם' השכינה, נוכחותו מורגשת גם בתוך המחשב. ומשה נאמן ביתו, בא לעולם הווירטואלי ומכריז בשם המפעיל הנסתר: "שֶׁלַח אֶת עַמִּי וְיַעֲבֹדֵנִי".